

TUDÁSALAPÚ GAZDASÁG – IPARPOLITIKA – FELSŐOKTATÁS

Knowledge based economy – industrial policy – higher education

A tanulmány célja, hogy a tudásalapú gazdasághoz illeszkedő iparpolitika és felsőoktatás-politika kereteit bemutassa. Az elemzés kiindulópontja, hogy szerkezetváltás megy végbe a globalizáció technológiai folyamataiban. Új ágazatok emelkednek ki és új intézményi szerkezetben történik a technológia irányítása. Az ágazati váltás legfontosabb eleme az infrastruktúra megújulása, ami köré szerveződnek az ágazatok. A tanulmány második részében a felsőoktatás változását mutatjuk be, ami mindig is szorosan kapcsolódott az iparpolitikához. Az új elem a tudásalapú gazdaság időszakában, hogy az oktatás átfogóbb szerepre tesz szert, a gazdasági fejlődés alapvető intézményi kerete lesz. A tanulmány harmadik részében emiatt elemezzük empirikus eszközökkel a hazai felsőoktatás lemorzsolódási mutatóit, és mutatjuk ki, hogy a felsőoktatási intézmények részéről az erőfeszítés a hallgatók megőrzésére hosszú távon kifizetődő lehet.

The aim of the paper is to provide a policy framework for the industrial policy and higher education policy in the knowledge-based economy. The knowledge-based economy and society is the main feature of new era of globalization which means that new industries have launched, and new institutional structure has started to build in a global scale. The main characteristic of the new technology is the infrastructure (including space technology, 5G) and the infrastructure gives a new impetus to other industries. In the second part of paper, we show several stages of the development of higher education. Our main tenet is the strong connection between industrial policy and the development of higher education. We argue that the higher education will have got a stronger role in the new era. In the third part, we analyze the dropout rate in the Hungarian higher education and give some policy recommendation to mitigate it.

¹ DOI: 10.14267/RETP2021.04.04

BEVEZETÉS

Új gazdaságpolitikai korszak kezdődik, a tudásalapú gazdaság korszaka, ami végérvényesen meghaladja a 70-es években kezdődött gazdaságpolitikai korszakot, a neokonzervatív² neoliberális³ együttes jelenlétének időszakát. Ez a neokonzervatív-neoliberális időszak – ez utóbbi elmélet ellenében is - számolta fel a szolgai jellegű munka utolsó maradványait a reálgazdaságban és megteremtette azt a technológiát, ami a felszabadított munkához, a valódi teljesítményhez szükséges, és ami az új korszakban, a tudásalapú gazdaságban tud kibontakozni. A neokonzervatív-neoliberális időszak végét a populizmus jellemezte, ami közvetlen átmenet a felszabadított munkán, a kreativitáson és az innováción alapuló gazdaságra. A populista korszak 2008-ban kezdődött és napjainkban zárul le.

A populizmusban szélsőséges, vállalhatatlan elképzelések kaptak teret a politikai, gazdaságpolitikai irányításban, de ez nem azt jelenti, hogy tömegek vezetik a politikát-gazdaságpolitikát - ahogy ezt Slavoj Žižek is világossá tette [Žižek, 2020]. A tömegek nem tudnak irányítani, mert egymással szembenálló, egymásnak teljes mértékben ellentmondó követeléseiket kellene egyszerre kielégíteni, ami lehetetlen.

A populizmus csak azért volt képes több mint tíz éven keresztül fennmaradni, mert a fejlődés valódi irányát a magaskultúra határozta meg, bár nem eléggé látható módon és ennek alárendelten voltak jelen populista vonások. Az időszak alatt a különböző geopolitikai egységek egységesülése folytatódott, aminek alapja a részvétel volt a globális irányításban, de az a mód, ahogy a részvétel szükségességét érzékeltették, széles társadalmi csoportok számára kétségtelenül tartalmazott nacionalista és populista elemeket. A két tendencia, a populizmus és a magaskultúra ellentmondott egymásnak, csak időlegesen élhettek együtt.

² A neokonzervatív gazdaságpolitikai fordulat az 1970-es évek második felében zajlott le az Egyesült Államokban. Kialakulásában nagy szerepe volt az 1970-es évek világgazdasági jelenségeinek, a gazdasági növekedés lefékeződésének, az infláció és a munkanélküliség együttes jelenlétének. Ezek meggingatták az addig általánosan elfogadott keynesiánus gazdaságpolitikát, ami együtt járt az amerikai társadalom jelentős strukturális átrendeződésével. Az ipari szerkezetváltás felgyorsult, a csúcstechnika látványos eredményei mellett a hagyományos iparágak jelentősen leépültek. Ez a gazdasági erőeltelődés kihatott a politikára is, egyre meghatározóbbak lettek a nyugati és déli államok konzervatív erői. A neokonzervatívok szerint a túlzott jóléti gondoskodás túlterheli a szövetségi költségvetést, ezért el kell fogadtatni a közvéleménnyel, hogy a kormánnyal szemben megfogalmazott várokozásait csökkentse. A szegényekről való gondoskodást azonban fenn kell tartani. A társadalmi béke azért is fontos, mert ez szükséges a kommunizmussal és a harmadik világgal szembeni határozott fellépéshez.

³ A neoliberális gazdaságpolitikai irányzat az 1970-es években keletkezett, fő eleme a piacnak kizárólagos szerep tulajdonítása, minimális állami szerepvállalás mellett. Hívei szerint az államnak csak azokat a feladatokat kell ellátnia, amelyekre a piac alkalmatlan. A gazdaságpolitika szabályozó eszközének csak a piacot és a versenyt tekinti. A neoliberális gazdaságpolitika szerint a vállalkozások képesek a szükséges keresletet is megteremteni az általuk megteremtett kínálat mellé. Az irányzat célja az esélyteremtő állami *újraelosztás lebontása és a beavatkozás nélküli piac állítólagos magasabb hatékonyságának biztosítása.*

Napjainkban az átmenet még csak az új társadalmi-gazdasági modell technológiai feltételeit tudta biztosítani, és még nincs áttörés a kreativitáshoz szükséges termelési kultúra terén. A populizmust követő új korszakban a globalizáció határozza meg a gondolkodást, ami az adott térség, terület kultúrájának integrálását jelenti a globális folyamatokba. Ennek része a helyi kultúra elsajátítása, feldolgozása és hozzákapcsolása a globalizáció politikai gazdaságtanához. Nem véletlen, hogy a 21. század első két évtizedében a konfliktusok jelentős részben történelmi vitában mutatkoztak meg [McGregor, 2018], amiket diplomáciai eszközökkel próbáltak megoldani. A tudásalapú társadalomban nincs alternatívája a globális szintű értékrendi irányításnak. Nem lehet visszatérni a birodalmi, gyarmatosító hagyományokhoz a globális partnerségtől, ami a globalizáció működésének geopolitikai kerete. Az új korszak lényege a kétpólusú világrend meghaladása, a globális partnerség alapjainak megteremtése. Ennek gazdaságpolitikai oldala a tudásalapú gazdaság.

A tudásalapú társadalomban a kultúra és a tudomány egységesítését több eszközzel lehet elérni: a technológiai megújulással, a fejlődési, fejlesztési programok összehangolásával és a felsőoktatás reformjával is. Ez utóbbi, ami tanulmányunk tárgya, azért került a középpontba, mert a felsőoktatás az egyik olyan intézményrendszer, amely közvetíti a globalizáció értékeit széles társadalmi csoportok felé. A felsőoktatásban a nemzeti értékeket, nemzeti akadémiai hagyományokat és a globális tudást, globális fejlődési tendenciákat, nemzetközi tudományos eredményeket a legközvetlenebbül összekapcsolják. Hiszen a felsőoktatásban a legkorszerűbb ismereteket, tudományt, annak globális jellegét kell érvényesíteni, ami lehetetlen csak a provinciális nemzeti értékrendi alapon.

A globalizáció a tudáshoz való viszonyban is elindított változást, társadalmi egyenlősítési folyamatot. Az új korszakban a felsőoktatásban érezhetően megszűnik a korábbi korszakra jellemző elit-tömeg szembenállás. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a felsőoktatás csak a globalizáció fontos közvetítő intézménye, és nem vezeti a globalizációt. A globális értékrendet, globális irányítást a technológiai korszakváltás jobban fejezi ki, ezért az elemzést ezzel kell kezdeni.

A TECHNOLÓGIAI KORSZAKVÁLTÁS

A napjainkban zajló technológiai ugrás három elemből áll: (a) az infrastrukturális fejlesztésből, (b) az automatizáció új hullámából és (c) az emberi tényező alkalmazkodásából.

Az infrastruktúra megújulása

A negyedik ipari forradalomként is elnevezett új korszak lényege az infrastruktúra, azaz az emberek és emberek, az emberek és gépek, illetve a gépek és gépek közötti kapcsolat megteremtésének magasabb szintje. Az új

infrastrukturális elemek, például az 5G-n alapuló kommunikáció, de más elemeket is lehetne említeni, lehetővé teszik a gépek és a gépek közötti magasabb szintű együttműködést, ami az automatizálás új hullámát indítja el. Az 5G azt eredményezi, hogy gépek irányítanak gépeket, egy gombnyomással válik a termelés. Az üzemi szintű automatizáció végképp megszünteti a 18-19. században született munkásosztályt, eliminálja a munkásosztály maradék hagyományait is. Nem szűnik meg a jövedelmi egyenlőtlenség, de az egyenlőtlenség alapja nem a fizikai és szellemi munka megosztásán alapul. A termelési folyamatától elválik a nem-alkotó, fizikai munka elvégzése, az összes ilyen jellegű munkát a gépekhez rendelik. A termelés folyamatainak átalakulása átrendezi a világon a nemzetközi gazdaságpolitikai irányításban részt vevő intézmények működését is. Megszűnik a centrum- periféria szemlélet is, eltűnik a fejlett országok részéről a „piszkos” technológiák kiszervezése. Az a szükséglet, hogy a fejlett országok találjanak olyan fejlődő országokat, társadalmi csoportokat, amelyek az ilyen jellegű munkát elvégzik helyettük. Ebből fakadóan a nemzetközi környezet egésze érdekeltté válik a leszakadt térségek, társadalmi csoportok fejlesztésében, felzárkóztatásában.

Az új infrastruktúra egyik fontos sajátossága a távérzékelés, általában az érzékelés forradalma globális szinten. Lehetővé válik a Föld egészének, és részben már a világűr erőforrásainak, természeti tényezőinek valós idejű megismerése, a gazdálkodás velük, és mindenekelőtt irányításuk a létbiztonság szempontjából. A harmónia fenntartása rövid, közép és hosszú távon az emberiség és a környezet között.

A távérzékelés túlmutat a gépek-gépek közötti kommunikáción. A távérzékelés egyéb feltételek mellett lehetővé teszi a Föld egészének irányítását és ez jelentős technológiai áttörés. Már a különböző globális kihívások, a klímaváltozás megállítása, pontosabban beállítása és tervezése, az állampolgári lét feltételeinek biztosítása a világon mindenhol feltételezi ennek a technológiának a működését. Ez átalakítja a mezőgazdasági-élelmiszeripari termelést az ökológiai szempont és az élelmiszerbiztonság összehangolásával, illetve az ipari termelést a szükséges nyersanyagok és segédanyagok biztosítása tekintetében.

A fenntarthatóság azt is jelzi, hogy az infrastruktúra segítségével a globálisan érvényesülő értékrendet közvetítik, ezért az infrastruktúra vertikális és horizontális kapcsolatokat is biztosít egyszerre. A 21. század infrastruktúrája hozzásegíti a teljesítményhez az állampolgárokat anélkül, hogy a szabadság ellentmondásba kerülne a gondoskodással. Az infrastruktúra modern formája az együttműködés, a felzárkózás technológiája.

A személyre szabottság technológiai elnevezése a Big Data, ami nem azt jelenti, hogy az emberek kartotékok, vagy azt, hogy dehumanizálható lenne a technika. Ellenkezőleg, az adat megfelelő infrastruktúra elemeként az igazságosság és az erkölcsi rend működtetésének egyik eszköze, a szabály követésének és

alakításának formája. Kétségtelen, hogy volt olyan korszaka a gazdaságtörténetnek, amikor az adat az elembertelenítés, személytelenítés eszköze volt, de ennek oka a korabeli adatfeldolgozási technológia volt.

Infrastruktúra és geopolitika

A felzárkóztatás geopolitikai kérdés is, és a gazdaságpolitikát ebből a szemszögből is érdemes levezetni. A 90-es évektől a gazdaságpolitikai korszakok tartalma a globálisan leszakadó területek, társadalmi csoportok felzárkóztatása.

A geopolitikai szempont már a klasszikus politikai gazdaságtanban is megjelent. Adam Smith könyvét, A nemzetek gazdagságát már sokan kapcsolatba hozták az ugyanabban az évben megjelent Függetlenségi Nyilatkozattal. Mindkét mű reagált az új geopolitikai környezet változására, a feltörekvő, fejlődő amerikai társadalom problémáira. Azonban a két mű közötti összefüggés nem redukálható Nagy-Britannia világpolitikai vezető szerepének értelmezésére, megőrzésére katonai vagy gazdasági eszközökkel. A vita tétje akkor az volt, hogy az erényekre alapítva lehet-e igazgatni a világot, kialakítható-e olyan piac és munkamegosztás, amely lehetővé teszi a bekapcsolódást az erényesek közösségébe. Smith azt állította, hogy igen, és ezért indokolt az amerikai forradalomra másként tekinteni, azt új típusú eszközökkel kezelni.

Hasonló geopolitikai korszakváltást élünk át most, és ez határozza meg a közgazdasági és a technológiai átalakulást. Ma a meghatározó irány a nyugati értékrend és a keleti orientáció összekapcsolása, Ázsia és később Afrika felemelése oly módon, hogy saját kultúrájukat harmonikusan be tudják illeszteni a globalizációba. Ez eltér az elmúlt 40 év modelljétől, amikor a nyugati orientáció kapcsolódott össze a nyugati értékrenddel. A 70 -es évektől a 20. századi nyugati fogyasztási minta segítségével közvetítették a nyugati értékrendet Kelet-Európa, a világ fejlődő térségei számára. Ma ez elválik egymástól, nem tűnik el természetesen, megmarad a nyugati orientáció, de dominánssá az értékrendek összekapcsolása, a keleti orientáció és a nyugati értékrend kapcsolata válik. Kialakul a nyugati és a keleti orientáció globális partnersége a nyugati értékrend alapján. A partnerség csak az értékrendi azonosság alapján képzelhető el, és ezért nem elég a megosztott globalizáció fogalma, amelyik még tartalmazza az értékrendi különbséget.

Az eltérő értékrendek harmonizálásában két hibát lehet elkövetni: az egyik a nyugati orientáció támogatása értékrendi alap nélkül, ahogy az történt a neoliberais, globális világpiacon alapuló irányítás korában. Ennek megnyilvánulása volt, amikor a Nyugatra csak a fogyasztói, jóléti forrásként gondoltak, és az értékrendet közvetítő jogállami intézményrendszer kialakítását, nemzetközi intézményi részvételt költség-haszon elemzés tárgyává tették. Hasonlóan hibás gondolat volt az, hogy az észak-atlanti integráció tartalma az lett

volna, hogy a gyarmattartókhoz tartozunk. Az új világregndben értelmét veszti a gyarmattartó-gyarmat megkülönböztetés, ezért napjainkban hibás ez a gondolkodás.

A másik hiba az értékrendek harmonizálása során a keleti orientáció támogatása nyugati értékrend nélkül. A keleti felzárkózás lényege nem az ázsiai despotizmus, a társadalmi működést meghatározó hierarchikus hivatali rendszeren alapuló hatékonyság a nyugati, jogállami modellel szemben, éppen ellenkezőleg, a jogállami modell kiterjesztése az ázsiai környezetre. Ez volt az illiberális demokráciáról folytatott vita tartalma a jogállam és az adaptálódó keleti magaskultúra közötti összhang megteremtése. Kelet sem tud felzárkózni a globalizáció ellenében.

Az új iparpolitika

Az új iparpolitikát a globalizáció által megváltoztatott körülményekből lehet levezetni. A globalizáció új korszaka, az infrastruktúra szerepének megújulása és az ennek nyomán kibontakozó automatizációs hullám összekapcsolódik az új üzleti modellekkkel és a humán erőforrás-menedzsment fejlődésével. Az új korszakban a gazdaságpolitikai feladat azoknak a törekvéseknek, üzleti modelleknek és humán erőforrás tevékenységeknek az ösztönzése, amelyek segítik a részvételt a globális értékrend alkalmazásában. A neoliberalizmus, különösen a mi térségünkben, azt a szemléletet követte, hogy a növekedés hajtóereje a piac szerepének erősítése, és a versenyképesség növelésének egyik feltétele az alacsony bér, az adókedvezmények, kizsákmányolás, a létbizonytalanság, hiszen csak az alacsony termelési költségek mellett lehet csak bekapcsolódni a globalizációba. Természetesen nem lehet tagadni a versenyképesség fokozásában a költséghatékonyság fontosságát, de ez a szemlélet a tudásalapú gazdaságban ma már a hatékonyság korlátja, nem a támogatója, hiszen a munkaerő tudása, kreativitása fokozatosan felértékelődik.

A piacsabályozó folyamatok megerősödése a rendszerváltás utáni évtizedekben kétségtelenül hozzájárult a multinacionális vállalatok térnyeréséhez, de azt túlzás lenne állítani, hogy ez a gazdaságpolitikában a neoliberalizmus, a piaci szemlélet megerősödésének következménye lett volna. A multinacionális vállalatok megjelenésének elsődleges oka az ipar szerkezetének globális változása volt, az a neokonzervatív fordulat, ami új geopolitikai keretet adott az ipari fejlődésnek. A multinacionális vállalatok új módon, a felzárkózás érdekében integrálták a térséget a globális és az európai munkamegosztásba, aminek meghatározó ágazata a feldolgozóipar, ezen belül a közúti járműgyártás volt, ennek alárendelten kapott szerepet a hazai vegyipar és az elektronikai ipar fejlődése. Ezekben az ágazatokban megvalósuló beruházások iparpolitikai szempontból két jelentős fejleményt eredményeztek. Elsődlegesen a magyar

gazdaságot közép távon alapvetően bedolgozó szerep irányába terelték, és ez egy közbenső lépésnek volt tekinthető, ami jelentős technológiai fegyelmet hozott a hazai vállalatok életébe. Ez kétségtelenül előrelépés volt a korábbi korszakok lazább kereteihez, termelési kultúrájához képest, ugyanakkor a hazai vállalatokat nem ösztönözte a piaci és üzleti tervezés kultúrája felé, legfeljebb az üzleti marketingben történt előrelépés a fogyasztók meggyőzése tekintetében. Az egyébként sem erős hazai marketing szemlélet nem fejlődött jelentős mértékben. A másik tényező a multinacionális vállalatok szerepének erősödésével szoros összefüggésben, hogy az innovációs hajlandóság elsősorban a folyamatinnovációban ment végbe, a gyártástechnológia javult, a termékek technológiai fejlesztése jellemzően fokozatos maradt. Nem jött létre egy olyan hazai fogyasztói és termelési kultúra, ami az együttes közös fejlődésen alapult volna, azaz nem alakult ki a hazai termékeket támogató kereslet, ami pedig nélkülözhetetlen hatékony innovációhoz és különösen a világpiacon lépéshez.

Az összeszerelő üzem jelleg - kicsit sarkítva a hazai ipar fejlődést - a magyar munkavállalókat normakövetésre, fegyelemre ösztönözte, és kevésbé a kreativitásra. A biztonságra törekvés vált elsődleges szemponttá, ami ugyanakkor nem tudott lökést adni az innovációnak és a kreativitásnak.

Az előző évtizedek ágazati és humán erőforrás-szerkezetére alapozva most szükség van egy új iparpolitikai koncepcióra. A fő gazdaságpolitikai kérdés az, hogy mely vállalatok tudják majd megvalósítani, hordozni az újfajta vállalati és humán erőforrás modellt, mely ágazatok lesznek a húzóágazatok?

Szemben a korábbi időszak felfogásával, amikor a gazdaság alapegysége a vállalat volt, az új iparpolitikai modell kiindulópontja a vállalat és az állam gazdaságpolitikai egysége, a közöttük lévő szorosabb kapcsolat. A globalizáción belül lehet csak tagolni a munkamegosztás egységeit felülről lefelé, azaz regionális, állami, önkormányzati és vállalati szintre. Ez a 20. század - elsősorban nyugati - tapasztalata, aminek fontos eleme, hogy a vállalat a közjót valósítja meg, részt vesz a tág értelemben vett állam, a globalizáció céljainak megvalósításában. A vállalati profit ezért nem az állammal vagy az értékrenddel szemben, hanem csak azzal összhangban valósulhat meg.

A multinacionális vállalatok sikerének egyik oka éppen az volt, hogy folyamatosan megtalálták az összhangot a gazdaságpolitikai vezetéssel. Ezzel szemben a hazai vállalati magatartás jelentős részben azon alapult, hogy az állam a vállalat ellensége és a vállalatnak függetlennek kell maradnia. Ez a neoliberális közgazdaságtan szemlélete, amely vallja, hogy a gazdaságpolitika és az állam célja az, hogy megfossza a vállalatokat a profittól. Amikor tehát új iparpolitikai elképzeléseket fogalmazunk meg, akkor ezzel az állam és a vállalat közötti bizalmatlanság megszüntetésére törekszünk.

A bizalom hiányával lehet magyarázni az eddigi gazdaságfejlesztési koncepciók sikertelenségét is [Fukuyama, 1997]. Szemben az időnként megjelenő szemlélettel nem azt tekintjük problémának, hogy a gazdaságpolitika irányítói megfogalmazzanak iparpolitikai koncepciókat és azt különböző fiskális és monetáris politikai eszközökkel támogatják, hanem azt, hogy fenntartják a bizalmatlanság légkörét és önkényes döntésnek tüntetik fel azt, ami nem biztos, hogy az. A kontraszelekció működött az iparpolitikát meghatározó vezetésben, miközben a 21. században csak a teljesítmény alapján lehet gazdasági döntést hozni.

Az iparpolitikát nem lehet helyettesíteni a versenysemlegesség elvével vagy az úgynevezett piacra való támaszkodással. Tudatos technológiapolitikai és gazdaságpolitikai koncepcióra van szükség a bekapcsolódáshoz a globalizációban, és már nem lehet olyan módon hagyatkozni a multinacionális vállalatokra, ahogy az korábban történt. Ehhez azonban olyan gazdaságpolitikára van szükség, amelyik megszabadult a kizsákmányolás ideológiai keretétől, és amelyben már egyik jelentős politikai irányzat sem támogatja a kontraszelekciót, az önkényeskedést és az igazságtalanságot.

A bizalmon alapuló új intézményrendszer teszi lehetővé, hogy a korábbi összeszerelő üzem jelleg oldódjon, és a feldolgozóipar mellé felzárkózzanak más iparágak is, miközben persze a feldolgozóipar is technológiai korszakváltáson megy keresztül. A jelenlegi technológiai trendek alapján erre két ágazatnak van komoly esélye: az élelmiszeriparnak és az ehhez illeszkedő mezőgazdaságnak, valamint az egészségiparnak, különös tekintettel az egészségügyi informatikának. A két ágazati irány kiválasztása szoros összefüggésben van a térség geopolitikai szerepével, a keleti orientáció és a nyugati értékrend közötti összehanghoz való hozzájárulással. Térségünknek jelentős szerepe lehet a közvetlen keleti szomszédaink, Oroszország, Ukrajna és Belorusszia modernizálásában. Ehhez biztosan nem elegendő a közúti járműgyártás. Emellé olyan ágazatokat is érdemes fejleszteni (például élelmiszeripar, mezőgazdasági technológiai rendszerek), amelyek lehetővé teszik fejlődésünk „exportját” a tőlünk keletebbre fekvő térségbe.

A mezőgazdaság az az ágazat, amelyik segítheti a közös fejlődésünket, ezen belül is elsősorban a mezőgazdasági technológiai exporttal tudunk hozzájárulni a keleti térség bekapcsolódásához a globális munkamegosztásba. Ennek az egyik oka, hogy a térség földrajzi adottságai hasonlóak keleti szomszédainkéhez, a kiterjedt földrajzi síkságok lehetővé teszik a közös fejlesztéspolitikát. A mezőgazdasági technológián keresztüli bekapcsolódás másik történelmi oka az agrárfejlődés közös hagyománya, az ipar és a mezőgazdaság közötti sajátos együttműködés, a város és falu közötti viszony sajátos kelet-európai jellege. A mi térségünk agrártermelői mentalitása jelentős módon hasonlít egymáshoz, és erre alapozva lehet közös fejlesztési stratégiát kialakítani. Hangsúlyozni kell, hogy ez

nem ellentétes a nyugati fejlődéssel, csak míg abban a térségben a parasztság felzárkóztatásában a vegyipar és a mezőgazdasági gépgyártás nagyobb hangsúlyt kapott, addig térségünkben a fejlődést jobban lehet alapozni az informatikai alapon történő fejlesztésekre és az ökológiai szemléletre.

Hasonló szerepe van az egészségügynek is a térség fejlődésében, hiszen közös hagyomány a térségben a gondoskodás sajátos jellege, ami az orvoslásban is megjelenik. Ehhez tud kapcsolódni az informatikai támogatás, amiben a centralizáltság, a közvetlenebb, értékrendi irányítás erőteljesebben érvényesül, valószínűleg nagyobb szerepet kap a nyugat-európai modellekhez képest. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy ebben az esetben sincs különbség a tudásalapú társadalom fejlődését meghatározó értékrendben, az eszközrendszerben van hangsúlybeli különbség a két térség között, ami az iparpolitikai koncepció alapjául szolgálhat.

A FELSŐOKTATÁS ÁTALAKULÁSA ÉS AZ IPARPOLITIKA

A tudásalapú gazdaság nem egyszerűen azt jelenti, hogy az egyetemek súlya radikálisan megnő a korábbi évekhez képest, amit a GDP-ben mért részesedéssel lehetne közelíteni. A változás méréséhez szintén nem elégséges a felsőoktatásban végzetek mérőszáma, hiszen ez csak a „papírcentríkusságot” erősítené. A felsőoktatás húzóágazat jellege azt jelenti, hogy a tanulás az előrejutás mércéje, a tudás határozza meg a társadalmi hierarchiát, és a tudás növekedésének rendelik alá a gazdasági erőforrásokat. A tudás átadásának egyik központi intézménye az iskola, így az a kérdés, hogy az iskola és annak különböző szintjei hogyan képesek ezt a tanulási igényt kielégíteni. Ebben a tekintetben a felsőoktatás meghatározó, mert ez az iskolarendszer legmagasabb szintje, így ennek tevékenysége határozza meg az alsóbb szintű iskolák működését is. A vizsgálat kiindulópontja ezért a felsőoktatás és az iparpolitika kapcsolata. E kettő összekapcsolása azonban nem azt jelenti, hogy az iparpolitikában kijelölt húzóágazat oktatási lábát kell megtalálni, azaz például a mezőgazdasági fejlesztésébe az agráregyetemeket kell bevonni. A fejlődés nem redukálható egy szakma összefogására, bár kétségtelenül van feladata a szakmák vezetésében. Az iparpolitikai fejlesztések központi eleme az infrastruktúra fejlesztése, a globális értékrend közvetítése a társadalom széles rétegei felé, az ebben való részvétel a felsőoktatás feladata.

Hasonlít a jelenlegi helyzet a középkori egyetemek létrejöttéhez. Ismert a vita arról, hogy a párizsi vagy a bolognai egyetem alapítása volt-e korábban, ami jól érzékelteti azt, hogy mi volt a szerepe a skolasztika korában az egyetemeknek. A középkorban nagyobb szerepet vállaltak az egyetemek a teológiai tudás, azaz Isten megismerésének a kérdésében annak érdekében, hogy ebből a megismerési folyamatból lehessen levezetni a többi tudományt. A teológia kutatása kezdődött el Párizsban a 12. században, és így a párizsi egyetem már a saját korában is

végősoron a magas kultúrák egységesítéséért folytatott küzdelem része volt. Bizonyos szempontból ez a globális partnerség első formájának tekinthető a hagyomány értelmében véve. Talán a teológiai tudáshoz lehet hasonlítani napjainkban a globalizációt is irányító értékrend ismeretének alkalmazását. A bolognai egyetem a társadalmi integrációnak egy más formáját mutatta, mivel a bolognai egyetem történeti előzményei jogi magániskolák voltak, amelyek irányultsága a konkrét politikai-államszervezési kérdések kutatásában fejeződött ki akkoriban. A bolognai egyetemen vallották, hogy az értékrend ismerete, egyben alkalmazása is a jog feladata. Visszatekintve a középkori egyetemek helyzetét meghatározta a kettős hatalom, a pápa és a császár, a világi és egyházi hatalmak közötti vita elméleti-tudományos kifejeződése. A skolasztika virágzása azt a hagyományt mutatta, amin keresztül a középkorban az egyetemeken folyó tudományos, elméleti viták segítségével tudott eggyé válni a korabeli Európa etikai, jogi, társadalomismerete.

A skolasztika fontos, napjainkig megőrzött hagyománya a felsőoktatás tagoltsága. Szükség van olyan intézményekre, amelyek a világ megismerésén keresztül globális értékekkel foglalkoznak, a globális kormányzást, a globális közjót kutatják, és ezt közvetlenül közvetítik a társadalomnak. Szükség van ennek alárendelve az egyes szakmákat, tudományágakat vizsgáló intézményekre is. A középkori egyetem válsága abban is megragadható, hogy az nem tudta integrálni a természettudományok, a fizika szerepét az Isten megismerésébe. A 18-19. században az egyetemek társadalmi beágyazottságának növelése, a tudás kiterjesztése érdekében volt szükség a felvilágosodás vezette humboldti reformokra, ami a világ megismerésének, oktatásnak, nevelésnek egy más, nyitottabb keretét biztosította. Ez az egyetemi modell az azóta eltelt időszakban más és más tudományág számára biztosította a világ megismerésének irányító szerepét. Külön kérdés napjainkban azonban, hogy ezek a világ megismerését irányító tudások hogyan illeszkednek a globalizáció egészére vonatkozó ismeretkörbe.

Korábban az 1970-es években, a már említett neokonzervatív-neoliberális korban a globalizációra, „világkormányzásra” vonatkozó tudás sajátossága az volt, hogy ezt a funkciót csak néhány egyetemi központ birtokolta, elsősorban a világhatalom központjában, az Egyesült Államokban. Az ottani vezető egyetemeken valóban foglalkoztak a globális kormányzás hatalmi, társadalometikai kérdéseivel, és jelentős formációelméleti eredmények születtek. A világ többi részén emellett csak nagyon kis, elszigetelt műhelyek jöhettek létre, hiszen a formációelméleti kutatások befogadásához szükséges közeg nem volt elég széles. A társadalmi és tudományos világ túlságosan kötődött a régi világrend szellemiségéhez, a hatalmi szembenálláshoz és ebből fakadóan hagyományosan a formációelméletet a világhatalomért folytatott harc eszközének tekintette.

A neokonzervatív-neoliberális korszak a kétezres évek elején kezdett megszűnni, összhangban a világpolitikai, világgazdasági fejleményekkel. Az új korszak a felsőoktatásban nem is csak abban foglalható össze, hogy megállt az Egyesült Államokba áramló hallgatók tömege, hanem abban is, hogy a fejlődő országok, mindenekelőtt Kína és India jelentős oktatási fejlesztést hajtott végre. E fejlesztések irányát jól fejezi ki a rangsorok megjelenése és elterjedése.

A rangsorok szerepéről és módszeréről rengeteg vita folyt és folyik, de ezek alapvetően a felzárkózást segítették. Bármilyen furcsa is, a rangsorokat Kínában dolgozták ki, és onnan terjedt el kifejezetten azért, hogy a kínai egyetemek elé mércét állítsanak. A rangsorok a világszínvonalat tették mérhetővé, bár kétségtelen, hogy még őrizték a neoliberális korszak sajátosságait. Előrelépésnek voltak tekinthetők, mert a részvételhez járultak hozzá, elkezdték felszámolni a provincializmust az egyetemeken, és segítettek abban is, hogy a fiatalok összemérhessék a helyi egyetemeket a nemzetközi élvonallal, és ezáltal nagyobb mértékben maradjanak saját országukban.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni Európa, különösen az Európai Unió reagálását a nemzetközi egyetemi szféra átalakulására, ami a Bologna-folyamat volt. Ez 1999-ben kezdődött, és elsődleges oka Európa felzárkóztatása volt a tudásalapú gazdasághoz. Az akkori vezetők úgy látták, hogy Európa fejlődésének feltétele a felsőoktatás modernizációja, és ezért indították el a bolognai folyamatot. A folyamat legfontosabb eleme nem a kétszintű képzés volt, hanem az egységes európai felsőoktatási tér megteremtése. Ezzel a fejlett és kevésbé fejlett európai uniós országok közötti szabályozott felsőoktatási piacot hoztak létre. Ez az átalakulás csak a kezdet volt, nem jelenítette meg az európai felsőoktatás versenyelőnyeit globális szinten, azt, hogyan tud az európai felsőoktatás nemzetközileg versenyképessé válni.

Ezt a problémát az európai közösség már a kétezres évek első évtizedének a végén felismerte, és nemzetállamonként elindult egy-egy egyetem kiemelése és fejlesztése. Ezek a kiválósági centrumok nemzetközileg elismert kutatóközpontok voltak, és ezt segítették a kiemelt támogatásokkal. A nemzetállami szintű kiemelés nem volt diszfunkcionális, hiszen az Európai Unióban történelmi okoknál fogva földrajzi adottság a redundancia. Ugyanakkor az egy-egy nemzeti egyetem, tudásközpont kiemelése az újonnan csatlakozott országokban ellentmondásosan ment végbe.

A 2000-es évek első évtizedeiben még nem lehetett feladni a neoliberalizmus nézőpontját, a kormány és a felsőoktatás még mindig küszködött a globális felzárkózás leegyszerűsített modelljével, a centrum-periféria, elit-tömeg szembenállásának képével. Az egyetemek jelentős része az európai elithez szeretett volna tartozni, és ezért nem volt büszke saját korábbi teljesítményére, értékeire és nem tudta saját hagyományait megtisztítani az új világrendbe már nem illeszkedő

elemektől. Mindezek ellenére végső soron elindult a felzárkózás, átalakulások, de csak végső soron. Nem szakmai viták eredményeként, hanem személyi és szervezeti döntések folyamányaként, amit utólag dolgoztak, illetve dolgoznak fel a szakmai közösségek.

Az egyetemi szakmai viták elmaradása miatt jelenik meg az a látszat, mintha ezek a közösségek alá lennének rendelve a kormányzati, pártpolitikai döntéseknek, viszályoknak, de ez nincs így. Csak a döntéseket kísérő látszat ez. A felsőoktatásban véget ér az elit-tömeg szembenállás, ennek helyét átveszi a felelősség a társadalmi felzárkóztatásban a globalizációhoz. Ahogy a többi ágazatban, úgy a felsőoktatásban is nagyobb szerepet kap a gondoskodás az általános műveltségi szintről, a tudásnak és a kutatásnak a közvetítése széles társadalmi csoportok felé.

Ebben a folyamatban minden térség tudására, tapasztalatára szükség van a fejlődéshez, ezért minden felsőoktatási intézmény részt vesz a stratégiaváltásban. Ezért nem elég az egyetemi teljesítményt pusztán abban mérni, hogy más tudósok milyen mértékben fogadták be, hivatkozták a hazai tudósok teljesítményét. A felsőoktatás az adott ország, terület és végső soron a világ létbiztonságához járul hozzá. Ez a valódi mérce, amiben természetesen támpont a nemzetközi tudományos közösség, de csak támpont, és nem helyettesíti a hozzájárulást a stabilitás és mobilitás egységéhez. Ennek a teljesítménynek sokféle mérőszáma lehet, köztük a rangsorok is. Emellett azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni az egyes szektorok specialitását, és annak az ágazatnak a teljesítményét, ahol hasznosítják a felsőoktatás eredményeit. Nagyon jellegzetes, hogy Magyarország remekül teljesített az orvostudomány területén a tudományos publikációk szintjén, miközben a várható élettartamban a lemaradásunk a fejlett országokhoz képest nem nagyon változott.

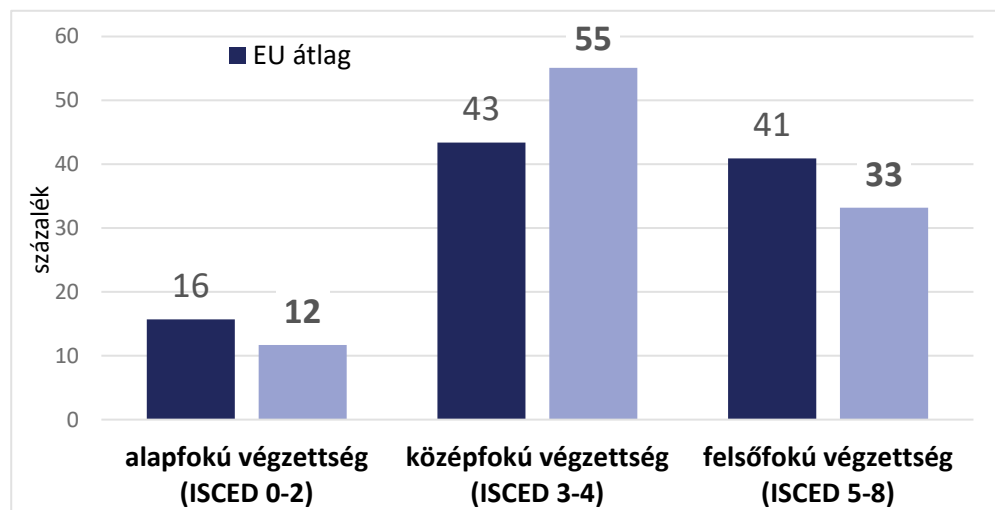
Hasonló szempont a lemorzsolódási statisztika is, hiszen minden elveszett tehetség veszteség, és ez közös veszteség, nem csak az egyén hibája. Ennek kapcsán gyakran elhangzik, hogy a felsőoktatás nem kötelező, aki nem akar tanulni, az hagyja el az intézmény. Mégis minden kimaradás, leválás közös veszteség, és a hazai intézmények többsége a rosszul értelmezett elitizmus miatt megfelelő felzárkóztatási, oktatási módszerek, erőforrások hiányában nem foglalkozik a lemorzsolódással.

A MAGYAR FIATALOK KÉPZETTSÉGÉNEK ALAKULÁSA

Az Európai Unió 2014-2020-as költségvetési időszakának egyik stratégiai célkitűzése volt a jövő generáció, a fiatalok képzettségének növelése, mivel a társadalom fejlődését, a gazdaság jövőbeli versenyképességét, lehetőségeit alapvetően meghatározza a fiatalok tudása, ismereteik, kreativitásuk, kompetenciáik. Az Európai Unió 2020-as stratégiai célkitűzése volt a fiatal generáció képzettségének növelése, az oktatás és a képzés minőségének,

hatékonyágának javítása. A fiatalok képzettségének növelését nemzeti feladatkörbe sorolta, de iránymutatásokat, ajánlásokat és támogatási forrásokat biztosított a tagállamoknak oktatási rendszereik fejlesztésére.

Az unió a fiatalok képzettségét a 30-34 éves fiatal felnőttek szakképzettségén, tudásán keresztül méri. Ezek szerint hazánkban a fiatal felnőttek között az alacsony képzettségű, általános iskolai vagy szakközépiskolai végzettségű fiatalok aránya 12%, alacsonyabb, mint az uniós tagállamok átlaga, ami 16%. Ez kedvező adat, mert azt mutatja, hogy Magyarországon a 30-34 éves fiatalok képzettenek, stabilabb munkaerőpiaci kompetenciákkal rendelkeznek (középfokú vagy felsőfokú végzettségűek), mint az uniós tagállamok átlaga (84%). Azonban kedvezőtlen mutató, hogy a képzettek között a felsőfokú végzettségű diplomások aránya hazánkban (33%) számottevően elmarad uniós átlagtól a 2020-as adatok szerint.

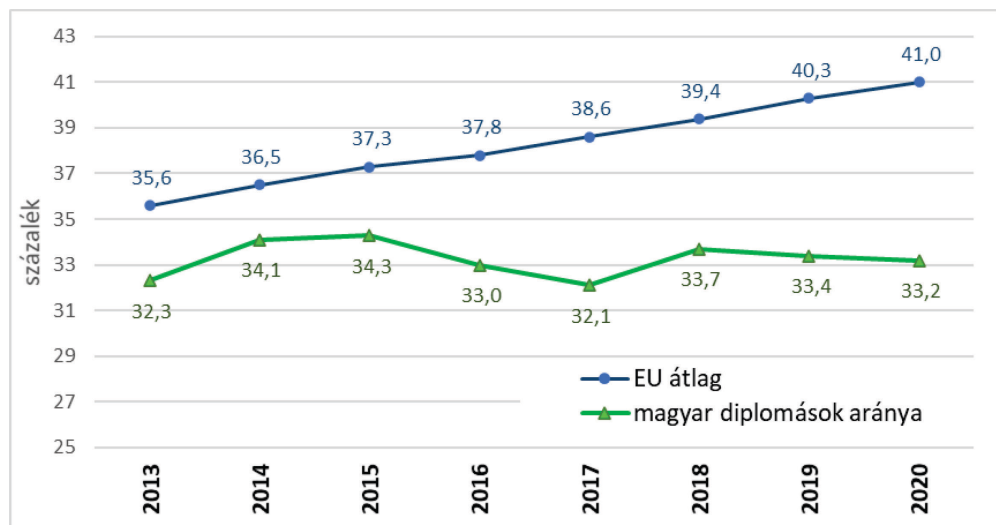
Forrás: Eurostat: Population by educational attainment level, age (%) - main indicators [edat_lfse_03] (2020)

1. ábra: A 30-34 éves korosztály megoszlása iskolai végzettség szerint 2020-ban

A képzettség növeléséhez két mérhető célkitűzést határozott meg az EU2020-as stratégiai dokumentuma a tagállamoknak. Az egyik 2020-ra az iskolából korán lemorzsolódók arányának 10% alá csökkentése, a másik a diplomások arányának 40%-ra emelése volt. Magyarország 2020-as nemzeti oktatáspolitikai célkitűzésként az uniós 40%-os diplomás arány helyett a felsőfokú végzettek arányának 34%-ra emelését vállalta a nemzeti oktatási rendszer sajátosságaira hivatkozva. Azonban 2020-ra ennek a célkitűzésnek a teljesítése sem sikerült, hazánkban a fiatal felnőttek között a diplomások aránya 33,2% volt 2020 végén. A

2013-as bázisértékhez, a 32,3%-os diplomás arányhoz képest alig mutatott elmozdulást, az időszak alatt csupán 0,9%-kal nőtt.

Forrás: Eurostat main indicators [edat_lfse_03]

2. ábra: A fiatal diplomások arányának változása a 30-34 éves korosztályban 2013–2020 között

Az uniós tagállamok együtt elérték az EU2020-as közös célkitűzést, Európában a 30-34 éves fiatalok között a diplomások aránya meghaladta a 41%-ot. A lemaradásunk az európai szinttől megközelítőleg duplájára nőtt, 7,8% volt 2020-ban.

Miért nem tanul tovább több magyar fiatal a középiskola után? Miért nem szereznek diplomát többen? Mi lehet az a nemzeti sajátosság, ami miatt a diplomások aránya tartós lemaradást mutat? Hiszen a diplomások társadalmi megbecsülése uniós szinten Magyarországon az egyik legmagasabb volt 2018-ban, a diplomás bértöbbletének átlagos szintje hazánkban 180% volt, az uniós átlag 151%⁴.

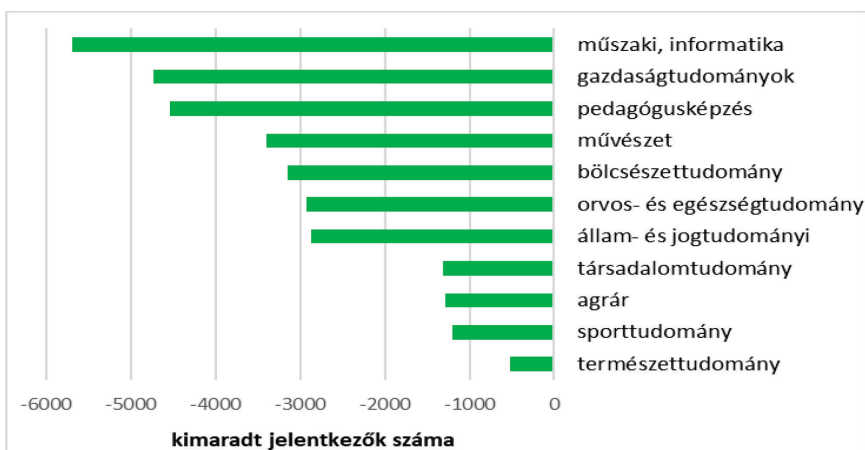
FELSŐOKTATÁSBÓL KIMARADT JELENTKEZŐK

Miért alacsonyabb Magyarországon a fiatal felnőttek között a diplomások aránya? Az egyik ok a felsőoktatási felvételi rendszerben kereshető.

⁴ OECD statisztika szerint, ahol 100% az érettségizettek, középfokú végzettségűek átlagbére – Education and earnings, Relative earnings – upper secondary education =100; http://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=EAG_EARNINGS#

Felsőfokú tanulmányokkal több fiatal is próbálkozna, de vagy a hiányos ismereteik, vagy egyéb oktatáspolitikai szempontok következtében hosszú évek óta a jelentkezőknek megközelítőleg a harmadát nem veszik fel az egyetemekre, kihullanak kompetenciahiány, megfelelő ismeretek hiánya miatt a felsőoktatásból. A 2015 és 2021 közötti éves felvételi adatok szerint átlagosan 105 ezer jelentkezőből 73 ezer hallgató került be az egyetemekre. Azaz évente átlagosan megközelítőleg 32 ezer fiatal tudása nem volt elegendő a felsőfokú tanulmányok megkezdéséhez. Adódik a válasz: ezek a fiatalok biztosan olyan szakokra jelentkeznek, amelyeken kisebb a kapacitás, nagy a túljelentkezés, ezért nem kerülnek be az egyetemekre. Ez sajnos egyre kevésbé jellemző manapság. A felsőoktatási képzési szerkezet stratégiai átalakítása során a felsőoktatásba belépő hallgatók megfelelő szintű ismereteinek garantálása érdekében 2015-től a legnépszerűbb szakokon bevezették a minimumponthatárt, elvárt tudásszintet. Azaz a középiskolát befejező fiatalok mintegy harmada nem a felsőoktatási kapacitáshiány miatt, hanem a megfelelő kompetenciáik hiánya miatt maradt ki a felsőoktatásból. Vagy nincs megfelelő szaktantárgyi tudásuk, nyelvismeretük, vagy más, a felvételihez szükséges mért ismeretük, képességük, tudásuk. Ezt mutatja az alábbi adatsor is, amely során a felvételi adatokat értékeltük. Az elemzés során egy jelentkező bármennyi képzésre is jelentkezett, egy felvételizőnek számítottuk, ha bármely szakra felvételt nyert, felvett hallgatónak, eredményes felvételinek értékeltük az adatot.

A felsőoktatásból kimaradt jelentkezők tudományterületenként való megoszlása még súlyosabb problémára világít rá (lásd. 3. ábra), mert a fiatalok mintegy negyede a stratégiai célokban kiemelt területről, a műszaki mérnök, informatikus képzésekből maradt ki. Azaz a felvételi eljárás során nem az oktatáspolitikai célkitűzések, a gazdaság versenyképességének támogatása (több mérnök, műszaki szakember) szempontjai meghatározóak, hanem az elvárt tudásszintnek való megfelelés, illetve az attól való lemaradás dominált.

Forrás:

https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_statistikak/elmult_evek/!ElmultEvek/index.php/elmult_evek_statistikai/kepzesi-teruletenkent

3. ábra: A felsőoktatásból évente átlagosan kimaradt jelentkezők megoszlása tudományterületenként (2015-2020 éves adatok alapján kalkulált átlag)

Önmagában már az is probléma, hogy egy motivált, továbbtanulni vágyó fiatal kimarad a felsőoktatásból, ez az esetek többségében azt jelenti, hogy az oktatási intézményrendszer elveszíti ezeket a fiatalokat. A probléma az, hogy a tudásalapú társadalom, a természettudományok, a stratégia szempontjából kiemelt területeken tanulni vágyók nagy tömege is kimarad a minimum elvárások miatt a diplomaszerzés lehetőségéből.

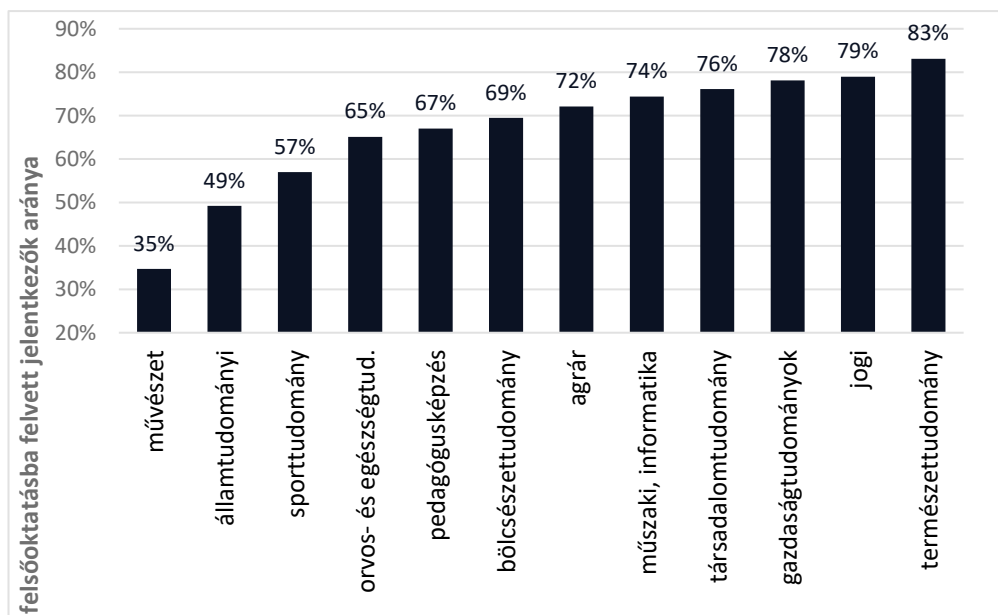
Természetesen nem arról van szó, hogy ne lenne szükség az intézmények hierarchiájára, a belépő hallgatók tudásának mérésére, de a felvételin elbukottak jelentős aránya azt mutatja, hogy az oktatási intézményrendszerben túl nagy törés van a felső- és a középszint között. Hiányzik a pályaorientációt és az intézményválasztást segítő szakembergárda, a családok magukra vannak hagyva a döntésben. A magyar felsőoktatási rendszer nem alakított ki módszert, gyakorlatot a középiskolából hozott hátrányok, kimaradt ismeretek pótlására, a belépő tudásszint korrekciójára, a hiányzó kompetenciák pótlására, korrepetálásra, mentorálásra.

A konfliktus a felsőoktatási intézmények és az oktatáspolitikák között hosszú időre nyúlik vissza. Az intézmények gyakran megfogalmazzák kritikájukat a középszintű képzéssel kapcsolatban (mint ahogy azok pedig az általános iskolát kárhoztatják, ők pedig a családi háttérrel, és így tovább). A kritika természetesen indokolt lehet, de a probléma az, hogy az intézmények csak a kiválasztási folyamatot tekintik szűrőnek. Nem, vagy alig foglalkoznak a felvételi, majd a tanulmányok során kimaradókkal, általában a leszakadást csak a hallgató

hibájának tekintik. Ez az oktatásban a klasszikus kapitalizmus szelleme, a diákok közötti korlátlan verseny, ami nem segíti a tudásalapú gazdaság megteremtését. A mérnökképzésnél ez különösen fontos probléma, mert a mérnök szakma lényegének a matematikát tekintik, ami természetesen igaz is, de ez alkalmazott matematika, a társadalmi szükségletek kielégítésének műszaki oldalát kutatja. Ugyanakkor az is érték, ha a mérnök szakma felismeri a társadalmi igényt, és az azt kielégítő műszaki megoldásra ötlete van. Az elmúlt öt évben a felsőoktatásból minden évben kimaradt átlagosan 5800 fiatal, aki műszaki vagy informatikai felsőfokú végzettséget szeretne, és valószínűleg ők vonzódnak a műszaki területhez, azaz van érzékük a technológiai fejlődésben való részvétel iránt. Meg kell említeni, hogy átlagosan kimaradt 4600 pedagógusjelölt és mintegy 3000 orvosi és egészségügyi tanulmányokra jelentkező fiatal is, akik szintén valamilyen módon szeretnének bekapcsolódni a felsőfokú képzésbe.

Tudományterületenként vizsgálva a felvételi adatokat, a felvételi arányok 35% és 83% között mozogtak (lásd 4. ábra). A természettudományi szakokon volt a legmagasabb a felvételi arány (83%), aminek alapvetően finanszírozási oka van: mindenkit felvesznek a képzés a pénzügyi fenntarthatósága érdekében, ugyanakkor sokan kihullanak a képzés során. Sajnos a tapasztalatok szerint, nem vagy csak minimális mértékben vonják be a fiatalokat a kutatásokba, hiányoznak a folyton bővülő kutatóműhelyek.

Az elmúlt öt év felvételi adatai alapján megállapítható, hogy még a gazdasági szempontból fontos, stratégiai kiemelt képzéseknél sem láthatók magasabb felvételi arányok. A műszaki, informatikai pályákon a jelentkezők negyede nem kerül be a felsőoktatásba, a pedagógus és az egészségügyi pályákon még rosszabb a helyzet, a hallgatók harmada kimarad a remélt képzésekről.

Forrás: https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_statistikak/elmult_evek/ElmultEvek/index.php/elmult_evek_statistikai/kepzesi-területenkent

4. ábra: A felsőoktatásba sikeresen bekerülő jelentkezők aránya tudományterületenként

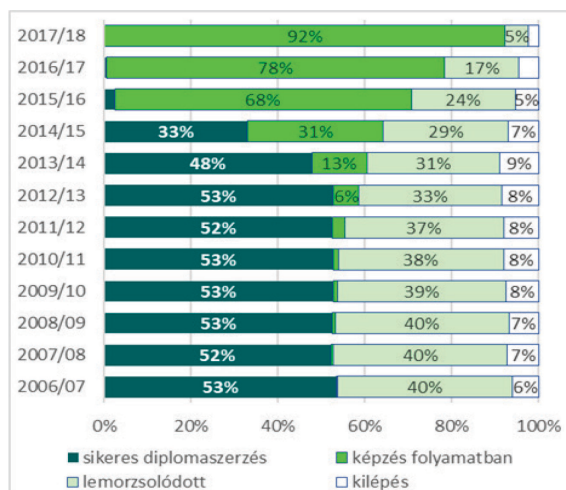
FELSŐOKTATÁSBÓL LEMORZSOLÓDÓ HALLGATÓK

Az egyetemekre jelentkezők 30%-ának kimaradása mellett magyarázat lehet a diplomások alacsony arányára a felsőoktatásból lemorzsolódók magas száma is. Az egyetemeken tanulmányokat kezdők és a tanulmányok során lemorzsolódók adatai szerint a felsőoktatásba felvett hallgatóknak 30-50%-a nem fejezi be tanulmányait, nem szerez diplomát. Ezt az ágazat szakmai irányítói a 2016-os felsőoktatási stratégiai helyzetelemzésben is megállapították: „A magyarországi lemorzsolódási adatot nemzetközi összehasonlításba helyezve elmondható, hogy a hazai arányszám 10%-kal magasabb az EU tagországok átlagos 25-30 %-os arányszámához viszonyítva, van tehát érdemi potenciál a hallgatói sikeresség növelésére.” [Fokozatváltás a Felsőoktatásban Stratégia Cselekvési Terve, 2016: 12]

Az egyetemi képzéseket sikeresen befejező és lemorzsolódó hallgatók tendenciáit elemezve a fiatalok közt legnépszerűbb négy tudományterület, a gazdasági és műszaki alapképzések, valamint a bölcsész és informatikus hallgatók hosszú távú képzési státuszait vizsgáljuk (lásd 5. és 6. ábra)

Az ábrák értelmezéséhez segítséget adhatnak az alábbi hallgatói státusz meghatározások:

- Sikeres teljesítés: a tanulmányok eredményes befejezése, diplomaszerzés.
- Képzés folyamatban: azoknak a hallgatóknak az aránya, akik a mérés pillanatában felsőfokú tanulmányaikat még nem fejezték be.
- Lemorzsolódott hallgató: aki alapvetően tanulmányi okból, javító, ismétlő vizsgák megengedett számának túllépése miatt vagy átsorolás után a költségtérítés nem vállalása miatt fejezi be tanulmányait.
- Kilépett hallgató: aki eredeti képzését feladva adott intézményen belül vagy másik intézménybe átlépve képzést, szakot vált.

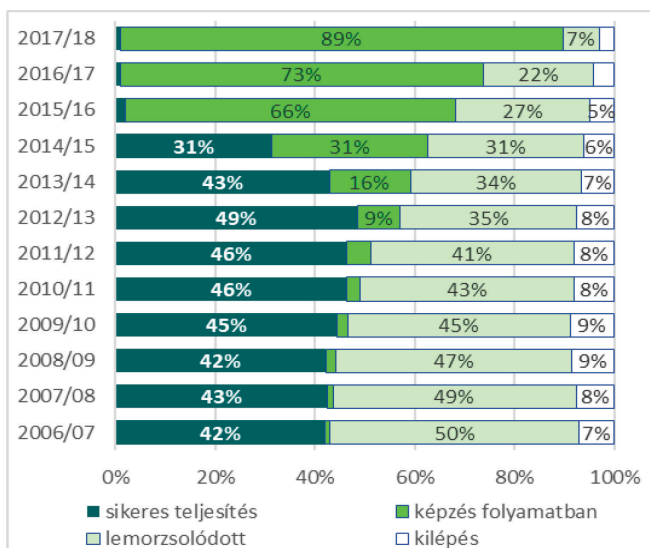

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2018/2.

5. ábra: **Gazdaságtudományi alapképzések** hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

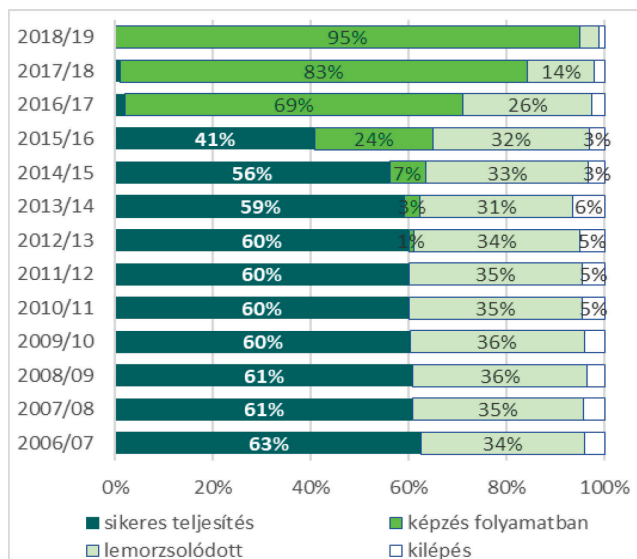
Az 5. ábra az alapképzésekre felvett közgazdász hallgatók képzési státuszát mutatja 2018. év végén mérve, azaz azok tanulmányi helyzetét, akik elkezdtek tanulmányaikat a 2006/07. tanévben, illetve a 2007/08. tanévben, és így tovább a 2017/18. tanévig bezárólag.

Látható, hogy minél hosszabb a kezdéstől a mérésig eltelt időszak, annál több a sikeresen befejezett tanulmány, ez egy tartós tendenciának tűnik, egyre alacsonyabb a még folyamatban lévő képzések aránya. Például a 2006/07-től a 2012/13. évfolyamig a sikeresen diplomát szerző aránya 53% volt. A 2013/14. évfolyam hallgatói közül 2018 végéig 48% sikeresen diplomát szerzett, azonban 13%-nál még folyamatban voltak a tanulmányok 2018 végén. A lemorzsolódott hallgatók aránya a 2013/14. évfolyamon 31%, a kilépett hallgatók aránya 9% volt a mérés időpontjában. A 2017/18. tanévben tanulmányokat kezdők közül egy év után, 2018 végén a hallgatók 92%-ánál a képzés folyamatban volt, 5% lemorzsolódott, a kilépett hallgatók aránya 3% volt.

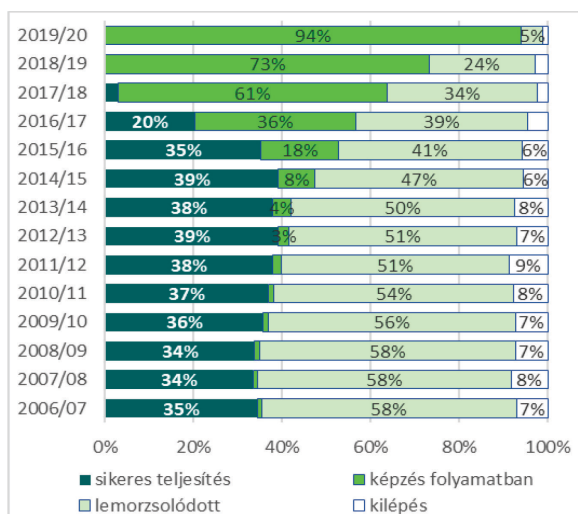
Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2018/3.

6. ábra: **Műszaki alapképzések** hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi értékelés alapján

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2019/1.

7. ábra: **Bölcsészettudományi alapképzések** hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2020/t.

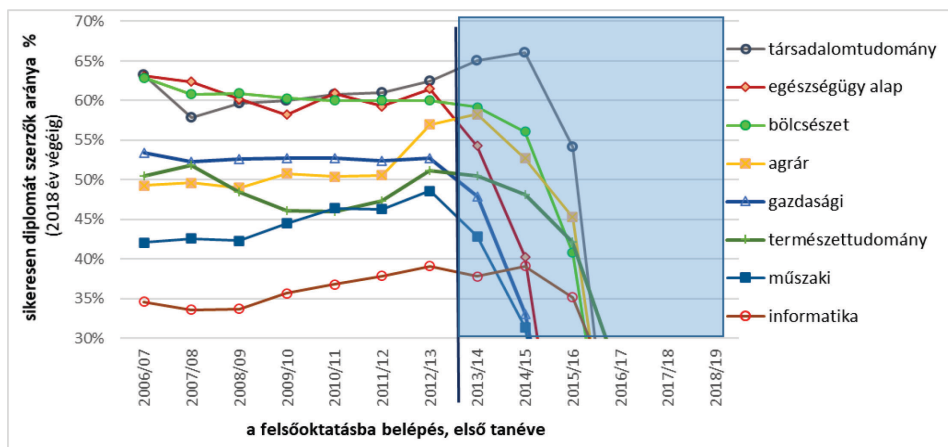
8. ábra: Informatikai alapképzések hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

A négy tudományterület, a gazdasági, műszaki, bölcsész és informatikus hallgatók tanulmányi teljesítményét a nemzetközi gyakorlat alapján értékelve azt látjuk, hogy a hallgatói sikeresség alakulása tartós tendenciákat mutat (az értékelés időpontja előtt legalább hat évvel korábban megkezdett tanulmányokat tekintve). Hat év alatt a közgazdász hallgatók átlagosan 53%-a szerzett diplomát, ez az arány 2006 és 2012 között nem javult. A műszaki képzéseknél, a mérnök hallgatóknál és az informatikusok közt (6. és 8. ábra) a sikeresen diplomázók aránya az időszak alatt folyamatos emelkedést mutatott: 42%-ról 49%-ra és 35%-ról 39%-ra emelkedett. A bölcsész szakokon a sikeresen diplomázók aránya némileg, 63%-ról 60%-ra csökkent.

A Felsőoktatási Információs Rendszer publikált adatait felhasználva az egyes tudományterületek oktatási eredményességének alakulását mutatja a 9. ábra. (Eltekintünk a 2013 és 2018 közötti évfolyamok tanulmányi teljesítményeinek értékelésétől a nemzetközi gyakorlat szerint, mert ott még a folyamatban lévő, lezáratlan képzések aránya számottevő.⁵)

⁵ Nemzetközi gyakorlat a sikeres diplomaszerezést, lemorzsolódást a képzési idő dupláját tekintve értékeli, azaz a 3 éves alapképzés esetében hat év után értékeli a diplomát szerzetek arányát és a lemorzsolódottakat.

A 2006 és 2012 között indult évfolyamok közül 2018-ig a társadalomtudományi, egészségügyi alapképzésben tanulók és a bölcsészhallgatók között volt a legmagasabb, 60% körüli a sikeresen diplomát szerzők aránya. Az agrárképzések hallgatóinak átlagosan mintegy fele szerzett diplomát 2012-ig, majd a 2012-től belépett fiatalok képzési eredményessége javult. A műszaki és informatikai képzések hallgatói közt volt a legalacsonyabb a sikeresen diplomázók aránya. Kedvező változás volt azonban, hogy a tanulmányi eredményesség ezeken a képzéseken is javult. Kedvező tendencia, hogy az időszak alatt a hallgatói sikeresség a hallgatók körében összességében enyhén javult, ennek ellenére a diákok között legnépszerűbb gazdasági és műszaki szakokon a tanulók megközelítőleg fele nem fejezte be az eredetileg megkezdett tanulmányait. (Pedagógus szakokról publikált adatok nem szerepeltek a honlapon.)

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2018/3,4; 2019/1,2; 2020/1.

9. ábra: A sikeres oktatási kimenetek alakulása egyes tudományterületenként, évfolyamonként (2018. év végi tanulmányi státuszok alapján)

A lemorzsolódási arányok a sikeres tanulmányok nem tökéletesen inverz adatai, mert figyelembe veszi a más képzésre átjelentkezetteket is. A legnagyobb lemorzsolódási arányok a kevésbé sikeres szakokon, az informatikai, természettudományos és a műszaki alapképzéseknél voltak, a legalacsonyabb a hallgatók lemorzsolódása az egészségügyi, társadalomtudományi és bölcsész alapképzéseknél volt.

A fenti adatok azt mutatják, hogy a felsőoktatási intézmények a képzés során elvesztik a hallgatók harmadát, felét, ami a tehetség pazarlását jelenti, embertelen gyakorlat és közvetlen gazdasági veszteség. Az intézmények a képzés során, tanulási nehézségek esetén alapvetően nem terelik a hallgatókat arra a pályára, ami

képességeiknek leginkább megfelelne, gyakorlatiasabb szakra, más kompetenciáikhoz jobban illeszkedő képzésekre, hanem szelektálnak, „kiválasztják a legjobbakat”, bármit is jelentsen ez. Ettől a gyakorlattól még azok a hallgatók is frusztrálódnak, akik egyébként sikeresen abszolválják a vizsgákat. Végzés után nem úgy tekintenek az intézményre, mint ami szakmai fejlődésüket segítette és támogatta őket, hanem kudarcaik, sokszor megalázásuk helyszínéként gondolnak vissza rá. A lemorzsolódás mellett a tanulmányi nehézségek sokszor a képzési idő elhúzóásával járnak és ez közvetlen gazdasági veszteség, hiszen minél később kerül ki a folyamatból a hallgató, annál többet investált bele az állam, a család, ő maga.

Az EU2020 stratégiai célkitűzéseinek tekintetében tapasztalható stagnálás⁶, a felsőoktatásban a hallgatói sikeresség stagnálása és az alapközü képzésből lemorzsolódók adataiból (egy korábbi cikkben bemutatott korai iskolaelhagyók arányaiból) látható, hogy a hazai oktatási rendszer minden szintjén jelentkező komoly oktatásminőségi probléma a lemorzsolódás, a tanulói sikeresség nem megfelelő támogatottsága. A hallgatói sikeresség, tanulási motiváció, tudásszerzés támogatottsága fontos lenne mind az alapközü képzésben, mind a középiskolát befejező továbbtanulni vágyók, mind a felsőoktatásban tanulók esetében.

Ha hagyjuk, hogy a felsőoktatásból kiessen a középiskolát befejezettek harmada, a felsőközü tanulmányok során a fiatalok másik harmada, akkor az oktatásminőség, sikeresség mutatói nem fognak változni a közeljövőben.

ÖSSZEFOGLALÁS

A globalizáció következő korszakának gazdaságpolitikai kerete a tudásalapú gazdaság, vagy más néven tanuló társadalom. Ennek lényege, hogy a tudás, az értékrend alkalmazásának tudása határozza meg a társadalmi-gazdasági hierarchiát. A gazdasági teljesítmény a tudás megszerzése és alkalmazása. A felzárkózás a tudásalapú gazdasághoz azt igényli, hogy új iparpolitikai koncepció szülessen, amiben meghatározó szerepe van az automatizáción és az új infrastruktúrán alapuló mezőgazdaságnak és egészségiparnak. Ezek az ágazatok azonban csak akkor tudnak felnőni a közüti járműgyártás szintjére, ha szorosabban kapcsolódnak felsőoktatáshoz. Ez általában is felveti a felsőoktatás modernizálásának szükségességét, erőteljesebb bekapcsolását a gazdasági fejlődésbe.

A hazai felsőoktatásban az elmúlt évtizedben jelentős változások történtek, történnek. Az egyetemi oktatás átalakult, a felsőoktatás keretei kibővültek,

⁶ EU2020 oktatáspolitikai célkitűzések tekintetében az alapközü oktatásból kimaradók célértéke 10% volt, Magyarországon ez az arány 2020-ban 12,1% volt (bázis adat 2013-ban 11,9%). Hasonlóan a 30-34 évesek között a diplomások aránya hazai célérték 2020-ra 34% volt, 2020-as adat 33,2% (bázis adat 2013-ban 32,3%).

tömegessé váltak a képzések. Az állam felsőoktatásban betöltött szerepe átalakulóban van, a társadalom, a gazdaság szereplőinek igényei az alapítványokon, partneri együttműködésekén keresztül közvetlenül megjelennek az oktatásban, alakítják a képzések tartalmát, gyakorlatorientáltságát. A modern oktatásmenedzsment módszerek alkalmazásának kiépítése a felsőoktatásban folyamatban van.

A gazdaság fejlődéséhez, a versenyképesség növeléséhez elengedhetetlen a fiatalok szakképzettségének növelése, ami elképzelhetetlen a társadalmi szereplők, középiskolák, egyetemek, a gazdaság szereplőinek együttműködése nélkül. Egyrészt szükséges eredményesebbé tenni a fiatalok felsőoktatásba bejutását a középiskolában megszerzett tudáshoz, kompetenciákhoz alkalmazkodó képzési szerkezet biztosításával, az alacsonyabb középiskolai tudásszintre épülő felsőfokú szakképzések biztosításával, és a középiskolai tananyagok egyetemi kompetencia elvárásokhoz történő konszolidálásával. Nem engedhető meg, hogy évente mintegy 30 ezer motivált, továbbtanulni vágyó fiatal kimaradjon a felsőoktatásból.

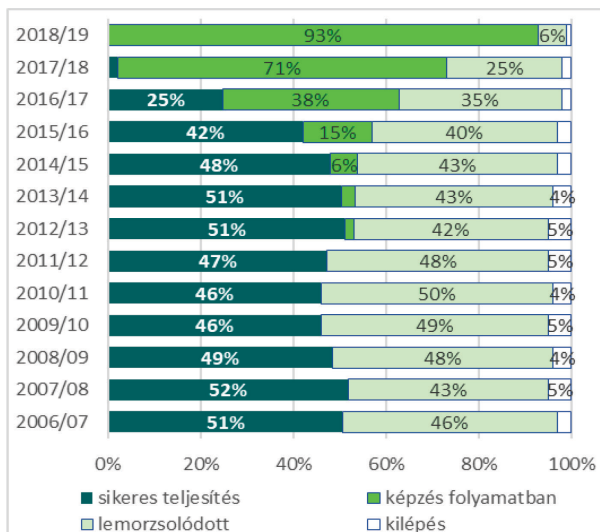
Másrészt szükséges a felsőoktatásba bejutottak esetében a hallgatói sikeresség rendszerszintű támogatása, mentorálás, korrepetálás, a felsőoktatásból lemorzsolódók arányának csökkentése.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Csath, M (szerk.): *A fenntarthatóság árnyoldalai*, Ludovika Kiadó, 2020
- Csath, M. (2019): A nemzeti versenyképesség puha tényezői (The soft factors of national competitiveness). *Köz-gazdaság-Review of Economic Theory and Policy*, 14(1), 116-132.
- Deaton, A. (2013): *The great escape: health, wealth, and the origins of inequality*. Princeton University Press.
- Eurostat: (2020): Population by educational attainment level, age (%) - main indicators [edat_lfse_03]
- Fokozatváltás a Felsőoktatásban Stratégia Cselekvési Terve, 2016
- Fogel, R. W. (1989): Second thoughts on the European escape from hunger: famines, price elasticities, entitlements, chronic malnutrition, and mortality rates. *NBER Working Paper*, (h0001).
- Fukuyama, F. (1997). Bízalom. *Európa Könyvkiadó, Budapest*, 616.
- Hofstede, G. (2003): Cultural dimensions. www.geert-hofstede.com.
- Jacobs–Mazzucato (szerk.) (2018): *A kapitalizmus újratervezése*, Kossuth Kiadó, Budapest
- Kaplan, R. D. (2016): Eurasia's coming anarchy: The risks of Chinese and Russian weakness. *Foreign Aff.*, 95, 33.
- Kis, J. (2017): A „*kultúra, tudomány, társadalom*” Márkus György életművében. In: Márkus, G.: *Kultúra, tudomány, társadalom*. Atlantisz. pp. 803-830

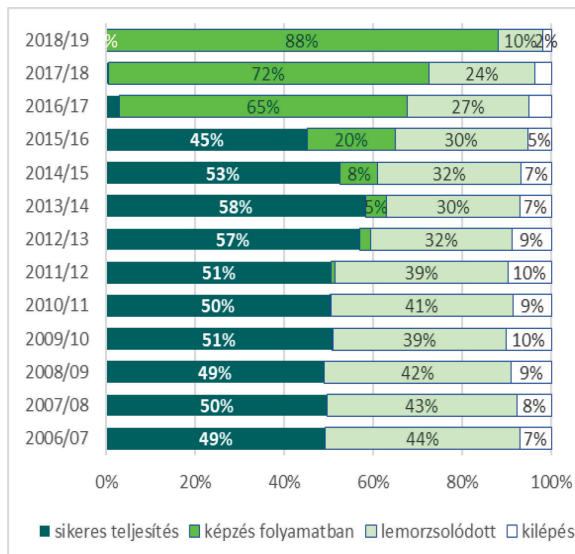
- Márkus, G. (2017): *Kultúra, tudomány, társadalom*. Atlantisz.
- McGregor, R. (2018): *Asia's reckoning: China, Japan, and the fate of US power in the Pacific century*. Penguin Books.
- OECD (2019): Economic Outlook May 2019, Trade uncertainty dragging down global growth, <https://www.oecd.org/economy/economic-outlook/>, letöltés ideje: 2019. 07. 10.
- Pataki, B., Danyi, P., & Várkonyi, L. (2010): *Technológiamenedzsment*, Typotex, Budapest
- Pogátsa, Z. (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana: Az északi modell esélyei*. Osiris.
- Smith, A. (2010): *The Wealth of Nations: An inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations*. Harriman House Limited.
- Zizek, Slavoj (2020): Is Barbarism with a Human Face Our Fate?, Critical Inquiry, 2020 winter, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/711424>

MELLÉKLET

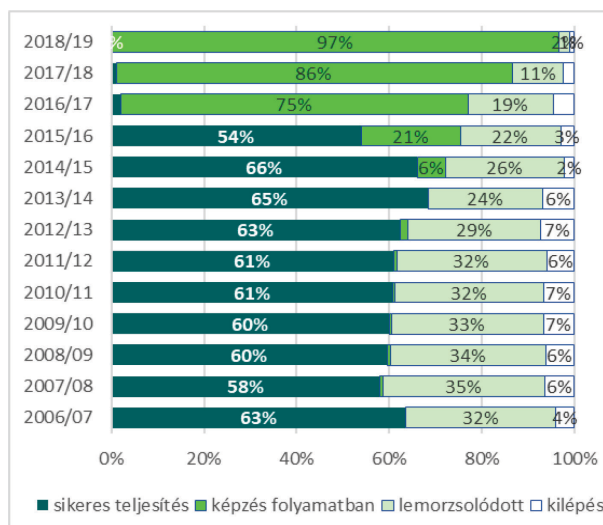
Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2019/1

10. ábra: Természettudományi alapképzések hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

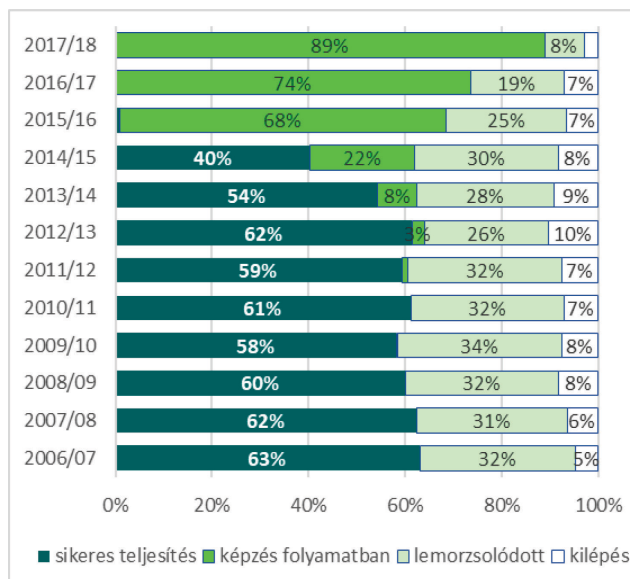
Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2019/2.

11. ábra: Agrár alapképzések hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

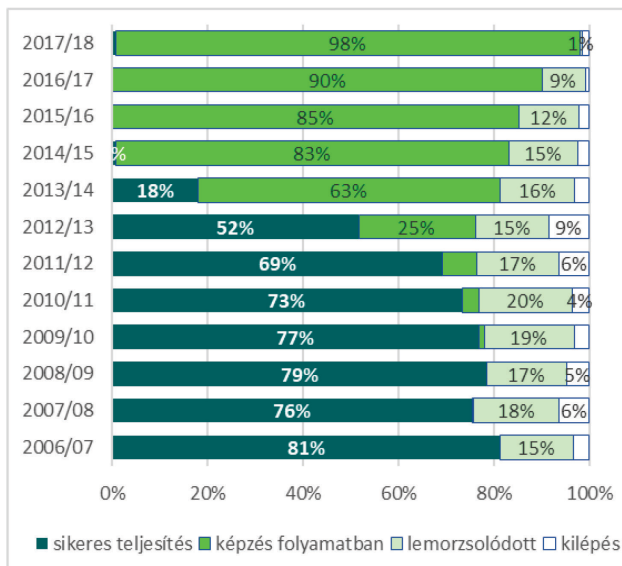
Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2019/1.

12. ábra: Társadalomtudományi alapképzések hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2018/4.

13. ábra: Egészségtudományi alapképzések - hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján

Forrás: Felsőoktatási elemzési jelentések 2019/2

14. ábra: **Egészségügyi osztatlan képzések** - hallgatóinak tanulmányi státusza, tanévenként, 2018. évi mérés alapján